

IV. Ze sociální politiky.

Almužna a mzda.

(Sbírka přednášek a rozprav, pořádali Jaroslav Goll a Otakar Hostinský, serie II., číslo 10. Praha 1883.)

Předmluva.

Almužna a mzda! Dva pojmy nepřibuzné obsahem, dvě věci různé hospodářskou povahou a sociálním významem tak rozdílné! A přece přivedl je hospodářský vývoj v osudnou souvislost, jež smazala určité mezi oběma hranice. Jest to souvislost prakticky nejzávažnějšího způsobu almužny, totiž pravidelné veřejné podpory chudinské, se mzdou vrstev dělnických majících výdělky poměrně nejmenší. V čem ona se zakládá, kterak jest věcně nesprávná a sociálně nebezpečná, poznáno vědeckými pracemi našeho století. Přítomná pak doba snaží se důsledky toho poznání přenést do praxe v oboru pojišťování dělnického a na tomto poli se dotýkají vzájemně se podporující snahy o reformu chudinství veřejného s návrhy a opatřeními sociálně-politickými, jichž účelem jest rozřešení otázky dělnické.

Abychom o těch věcech podali čtenáři vyličení sice jen stručné, ale ve hlavních kusech úplné, ukážeme, jakými názory základními byla ovládána, o jaké zásadní důvody se opírala organizace chudinství, nežli se pojmu jeho zmocnila věda, kterak tato pak k chudinským podporám veřejným přihlížeti počala a za vydatné pomoci národohospodářské nauky o mzdě dospěla k požadavkům opravným, kterých konečným cílem jest obmeziti almužnu veřejnou i mzdu přesně na obory jim příslušné¹).

I.

Chudinství má svou historii tisíciletou. Podoba jeho, způsob i rozsah podpor, povinnost k nim a nárok na ně, to vše v rozličných dobách bylo nestejně podle rozličnosti názorů základních.

Ve starověku poutá pozornost naši především protiva mezi zařízeními židovskými státu starozákonného a států klasického starověku, řeckých a římského.

V theokratickém státě židovském vidíme skutečně, co pak po tisíci-letích jakožto zásadu přirozeného práva hlásalo racionalistické učení XVIII. věku, totiž t. zv. právo na existenci. Kdežto však revoluce francouzská, jak seznáme, přese všecku hojnost krásnozvučných hesel, nenašla pro ně formuli prakticky potřebnou, starý zákon jasnými, podrobnými předpisy učinil je skutkem. Bůh, sám jediný pravý vlastník israelské půdy, rozdělil ji kmenům židovským, vyjma kmen Levitů; a jako tomuto, tak i chudým vykázal nařízenými přesnými podíl na všem výtěžku. Chudým náleží nejenom paběrek na poli, nýbrž kromě toho i určitá část sklizně na roli a zahradě, pak desátek chudinský, a jsou-li to chudí pocestní, tedy almužna. S číselnou podrobností ustanoveno, jaký stav majetku k almužně právo dává a k jakým její způsobům; však nescházejí ani pokyny, pokud dobročinnost soukromá jíti má, aby dárce sám neupadl v nouzi.

Jinak ve státě klasickém. Veřejná podpora — slova »veřejné chudinství« nelze ani přesně užití — jest tu institucí politickou, vyplývající z antického názoru o státě. Občan svobodný jedině ve státě a účastenstvím v jeho životě dosáhne životního úkolu svého, a proto mu, nemá-li vlastních prostředků k dostatečné výživě, stát tolik jich poskytnouti hledí, aby byl k tomu úkolu schopen. Kdežto tedy u nás z pravidla lidé, kteří chudinských podpor veřejných požívají, vylučují se z důležitých politických práv, zejména z práva volebního, ve státě antickém naopak jest účelem veřejné podpory občana schudlého, aby jej způsobilým učinila k politickému životu. Ta jest povaha státních podpor udílených v Athénách sice prvotně (za Peisistrata) jedině občanům ve válce zmrzačeným, později ale všem občanům, kteří byli *αδύματοι*, k výdělku nezpůsobilí, pokud jmění jejich nedosahovalo zákonného minima tří talentův. Ještě méně než v Athénách mají veřejné podpory udílené v římském státě povahu podpor chudinských v nynějším, běžném smyslu. Když počalo se dostavovati hromadné chudnutí a vznikal proletariát, tu stát sám běže na se péči o potraviny pro občanstvo, prodáváje obilí pod cenou nákladu anebo bezplatně je rozdílaje podílem stejným, na který právo má každý občan, ne pouze občan chudý. Přes to aspoň co do výsledku měly tyto levné prodeje nebo bezplatné úděly povahu podpory chudinské, neboť pro bohatého občana, pána četných otrokův, úděl obilní podstatného významu neměl, takže práva svého naň namnoze ani nevykonával, ano později třída patricijská a rytířská výslovně z něho byly vyloučeny, ale chudým bylo to úlevou vydatnou. Že arci stát frumentacemi svými ducha proletářského podněcoval, nechť ku práci živil a rostoucí ochuzení podporoval, leží na bílé dni. Množící se nával žadatelů

vskutku pak byl příčinou, že počet oprávněných číselně se obmezil, za Caesara na 150.000, za Augusta na 200.000.

Křesťanství, náboženství pokory a lásky k bližnímu, vrací almužně ráz náboženský. Ono převzalo starozákonný předpis dobročinnosti, ale sprostilo jej přísných forem právních zcela podle ducha zásad svých. Základní názor křesťanský jest, že každý jest toliko dočasným správcem jmění svého, z něhož chudým dáti má, co jest nad potřebu jeho. Almužna není právní, jen mravní povinností, jest zásluhou, za kterou slíbena odplata věčná. Chudý nemá na ni práva, má ji přijmouti v pokoře a modlitbou se za ni odvděčiti. Uskutečnění těchto zásad bylo arci rozdílné v prvotních nečetných obcích, kde vroucnost nadšení a lásky byla pojátkem účinnějším, než jakýkoliv zevní řád, a v dobách pozdějších, kde následkem rostoucího počtu obcí a vyznavačův určitá zevní organizace byla nezbytnou. Život prvních křesťanských obcí má jakýsi ráz ušlechtilé komunistický; při bohoslužbě skládá každý dary své a při společné hostině, agapě, stoluje chudý s bohatým z jeho zásob požívaje. Později veliký organizátor Pavel i správu chudinskou zařídil. Pramenem příjmů jsou dosud hlavně kolekty, biskup má vrchní řízení, jáhnové a diakonissy vyšetřují poměry, navštěvují nemocné, rozdělují podpory. Když pak dalším vývojem v ruce církve státem uznané bohaté prameny důchodů se soustředily, stalo se právní zásadou dělení jich na tři, někde na čtyři části, ze kterých jedna byla podílem chudých. Více než tisíciletí jest církev jediným velikým orgánem dobročinnosti světa vzdělaného, buď ze svých důchodů vlastních chudé podporujíc a dobročinné ústavy, jako chudobince, nemocnice a pod., zřizujíc, nebo štedrosti soukromé za sprostředkovatele a správce sloužíc. V posledních stolecích středověku dostává se jí arci pomocníků. Jsou to především cechy řemeslnické v městech, jež puzeny mocným duchem vzájemnosti neobmezily se pouze na opatření za účelem pojištěného odbytu a výživy, nýbrž dbaly též o společnou pomoc členům onemocnělým neb schudlým a vdovám i sirotkům zemřelých. Zařízení manského práva ukládala lennímu pánu povinnost k podpoře vasala nouzí schváčeného a stejnou povinnost měl na základě poměru poddanského pán k nevolníku, jen že nebylo proti němu prostředků donucovacích. Kdykoliv pak ve všech jmenovaných případech nebylo lze dosíci podpory dostatečné, zůstala subsidiární pomoc církve konečným útlukem.

Než skvělý obraz chudinství církevního nezůstal zcela beze stínů. Již to, že v popředí stála záslužnost almužny, bylo příčinou, že přísné požadavky opatrné správy často ustoupily do pozadí. Nad to za chabnoucího ducha dobročinnosti mezi laiky i kněžstvem též podpory plynuly řídkěji. Důkazem

toho stále rostoucí zástupy žebráctva, jejichž další rozmnožení rozviklané sociální poměry na sklonku středověku podporovaly.

Vzmáhající se zlořády žebroty a tuláctví pohnuly veřejnou moc, že počala bezprostředněji zasahovati v otázku chudinskou. Zprvu mají opatření její povahu toliko policejní. Jsou to pověstné »řády žebrotní« na konci středověku a na počátku nové doby tak hojně. Ony předpisují, kdo, kde a za jakých podmínek žebrati smí; na žebroutu neoprávněnou ukládají tresty. Za legitimaci oprávněnosti slouží žebrotní pasy, jakéž dosud zachovaly se v Itálii. Bezvýslednost těchto prostředkův ukázala, že potřebí jest organizovati pozitivně. I počíná se připravovati přechod k novověkým formám veřejného chudinství. Ale nejmocnější k němu podnět přišel odjinud; dala jej reformace. Ve státech, kde následkem jí zabaveny veřejnou mocí statky církevní, jako na př. v Anglii a mnohých zemích německých, zabaven jimi zároveň dosavadní hlavní pramen chudinských podpor. O náhradu jeho se postarati tomu připadlo, na něhož zabavené jmění přešlo. Způsob, jakým moc veřejná nové své povinnosti vyhověla, ač v jednotlivostech odchýlený, v zásadě všude byl stejný: břímě chudinské uvaleno na obce, tu širší, tu užší.

Nejpamátnější byl vývoj ten v Anglii. Když byly zákony z roku 1536, 1562 a 1575 půdu připravily, zosnován ve 43. roce panování slavné královny Alžběty (1601) zákon chudinský, jenž pak po 233 let zůstal v podstatě základem veškery správy chudinské v Anglii. On uvalil břímě chudinské na farnost, ve které chudý narozením nebo tříletým pobytem příslušnosti nabyt. Rozeznává se mezi chudými ke práci způsobilými a k ní nezpůsobilými. Těmto měla se opatřiti výživa podporou chudinskou, jejíž pramenem byla chudinská daň (poor rate), oněm měla se nalézt práce u soukromých zaměstnatelů, a zdráhal-li se kdo ji přijmouti, tedy ve pracovně chudinskou správou vydržované; děti rodičů k výživě jich nezpůsobilých měly dáti se do učení k nějakému mistru.

Jak viděti, vznesen tu na farnostní správu chudinskou úkol, jenž tím nejnepříjemnějším se objevil, čím spletitějšími a mnohotvárnějšími stávaly se výdělkové poměry v Anglii. Známo jest, že do druhé polovice XVIII. století padají počátky rozvoje velkopřemyslu anglického. S ním — jako všude jinde, kde dostavil se později — nastalo ustavičné kolísání. poptávky po práci následkem rostoucího neb klesajícího odbytu, následkem střídajících se dob rozkvětu a krísi. Takováto nestálost obráží se v poměrech veliké armády průmyslového dělnictva, s ní spojeno jest periodické hromadné ochuzení dělníků, o něž péče připadla správě chudinské. Ustanovením zákona Alžbětina nebylo lze doslova vyhověti. Správa chudinská obmezila se

tudíž na udílení peněžních podpor, což stalo se jí osudným, zvláště když na sklonku XVIII. století zahostil se v ní pověstný *al low a n c e s y s t e m*. Správa chudinská poskytovala totiž i dělníkům zaměstnaným doplatky na mzdu, pokud dle okamžitého stavu ceny potravin nedostatečnou se jí viděla. Rozumí se, že přestala tím nutnost, aby dělník o zvýšení mzdy své u podnikatele se zasazoval, a podnikatelům to bylo velmi vhod, když část mzdy na místě jich nesl poplatník. Účinky tohoto systému ukazují čísla. Výdaje chudinství veřejného v Anglii vzrostly od r. 1750 do 1801 ze 700.000 lib. šterl. na 4.000.000 lib. šterl., odtud do r. 1818 na 8 milionů.

Zde tedy ponejprve v praxi objevila se ve zřejmé formální souvislosti mzda a veřejná podpora chudinská. Zde asi tak provedeno, co ohnivými slovy hlásáno v revoluci francouzské a čemu dán později neurčitý, mnohósmyslný název: právo na existenci. Avšak nezůstaly skutečnosti tyto i bez hlubokého účinku na mínění o chudinství veřejném, zvláště pak na učení Malthusovo.

I v německých zemích urychlila reformace přechod péče o chudé na obce, jež pak snažice se — z pochopitelných příčin hospodářských — uzavírájí kruh svých příslušníků valně obmezovaly právo ke stěhování a usazení se, i stěžovaly sňatky příslušníků svých, u kterých nebylo dostatečné záruky pro výživu rodiny. Od konce XVII. stol. chápe se Prusko díla opravy, jehož hlavní cíle byly utvoření užších i širších chudinských svazků a větší volnost stěhování a usazování se.

Ve Francii počíná sice záhy veřejná moc zasahovati v obor chudinský, již totiž ve XIII. stol., potom pak ve století XVI. výslovná ustanovení královská ukládají péči o chudé obci, jejíž pomoci již před tisíci lety (roku 567) concilium Turonense se bylo dovolávalo, na zřeteli majíc nedostatečnost podpor církevních. Ale ani v XVI. století nepodařilo se tuto myšlenku provésti; hlavním pramenem chudinských podpor zůstaly hospitaly, chudinské to ústavy církevní, až do r. 1543 zcela samostatně církví spravované, od té doby doзору světských orgánů vládních podřízené a na konec (1579) zcela ve správu světskou převedené. Nad jiné horlivým podporovatelem hospitalů byl Ludvík XIV., jenž, když nával do pařížských hospitalů hojně nadaných nebezpečně vzrůstal, obecné zřízení jich v městech a městysech říše nařídil, správu jejich nově organisoval, zvláštní prameny příjmů jim vykázal a dotace jejich rozmnožil zabaveným majetkem protestantských ústavů i nadací a některých zrušených katolických kongregací. Byla tedy i ve Francii již před revolucí organisace chudinství v rukou moci veřejné, ale opírala se o starodávné zařízení chudinství církevního. Teprve revoluce přinesla hesla nová.

II.

Až do XVIII. století nezkoumána abstraktně otázka o vnitřní zásadní oprávněnosti veřejných chudinských podpor, jakkoliv ony ve státech evropských vždy více půdy nabývaly na újmu chudinství církevního. Vystačilof se zajisté s názorem křesťanským a s vědomím bezděčným, že veřejná moc se jménem církvi odňatým uvázala se i v její úkol vzhledem k chudým. Teprve s vývojem racionalistických směrů v XVIII. století ve Francii zmocňuje se i věda pojmu chudinství a hledá pro odůvodnění státní povinnosti v té příčině formuli čistě rozumovou, na jakémkoliv náboženském názoru, na jakémkoliv tradici neb autoritě nezávislou.

Úsečně, ač bez hlubšího odůvodnění, formuloval především Montesquieu²⁾ »právo na existenci« slovy svého proslulého spisu »O duchu zákonů: »Nechť jakékoliv almužny se poskytnou nahému člověku na ulici, ony nevyplní závazky státu, jenž všem svým občanům povinen jest úživou zabezpečenou, potravou, oděvem přiměřeným a takým způsobem živobytí, který zdraví neohrožuje«. Však již u něho prokmitlo poznání, že s rozvojem průmyslovým dostavují se pro jednotlivá odvětví doby tísně, ve kterých dělnictvo trpí a sluší mu pomoci. Jiní šli v úvahách o společenských příčinách schudnutí hloub a neostýchali se vysloviti, že společenská zřízení sama, především zavedení vlastnictví soukromého, nerovností majetkových jsou pramenem. V této pak příčině názory bystrého, střízlivého praktika Neckera nezaprou příbuznosti své s ideami krasomluvného Rousseaua.³⁾

Plna lidumilného nadšení — to nebudiž jí upřeno! — ujímá se revoluce problému chudoby. V jednáních zákonodárného shromáždění a konventu i jejich výborů, v paragrafech ústav a dekretů správních stále táž myšlenka prokmitá, tu ostýchavě, tam s jednostrannou zřejmostí, myšlenka: uskutečniti ono domnělé, přirozené právo na existenci.⁴⁾ Ano s naivní, sanguinickou sebedůvěrou domnívá se revoluce, že podaří se jí odstraniti se světa všecku bídu, ba vyhladiti i samo jméno chudoby.

Ústava ze dne 3. září 1791 obmezuje se ještě na jednoduché ustanovení: »Zavede a zařídí se ústav všeobecný za účelem veřejných podpor k vychování dětí opuštěných, pro chudé a nemocné a k opatření práce chudým k ní způsobilým, kteří jí naléztí nemohou.« Zvučněji ozývají se slova ústavy ze dne 4. června 1793: »Veřejná podpora jest posvátný dluh. Společnost dlužna jest výživu nešťastným občanům, buď že jim opatří práci, nebo že zabezpečí ke práci neschopným prostředky k živobytí.« Jak se těm slovům

rozumělo, to hned dekret ze dne 28. června téhož roku dokázal, jež právo na podpory a způsoby jejich upravoval; ustanovil mezi jiným, že všem rodičům, živícím se prací rukou svých, dáno jest právo žádati veřejné pomoci pro třetí a každé další dítě. Po smrti otcově mají všechny děti býti živěny národem, i matka, nemá-li výdělku dostatečného. Starci nuzní obdrží roční »pensi« — podporou se to více zváti nemělo.

Celá síla blouznivých nadějí sálá ze slov řeči Barèrovy, pronesené v konventu dne 11. března 1794, jménem »comité de salut public«: »Komité dnes vykládáti vám bude o chudých; toto jméno posvátné, jež bohdá záhy neznámo bude v republice, bezpečí se, že se postaráte, aby bylo zapomenuto. Zlořády žebroty, tato hrozná svízel, tento vřed monarchie, jsou putující obžalobou, jsou živým vlády obviněním, ozývajícím se co den ze středu veřejných náměstí, z lůna venkova a ze srdce oněch hrobů lidského pokolení, jež monarchie vyšperkovala jménem hospitalů nebo »hôpital Dieu«. Nestací jenom pokořiti strany, ubrati krve bohatému obchodu a zničiti veliká jmění. To vše nedostačí, aby vláda spravedlnosti a ctnosti zase se zahostila; ještě musí zmizeti s půdy republiky otroctví potřeb nejnutnějších, poroba bídy a ona příliš hrozná nerovnost mezi lidmi, která přiděluje jednomu všecek nadbytek bohatství, chudému však tíseň a nouzi. Konvent musí napravití nespravedlnost zákonů monarchie, jméno chudých z letopisů republiky vymazati, zlořády žebroty dobročinností zapuditi a všem občanům připomenouti důtklivě práva lidská a povinnosti práce!« A toho všeho mělo se dosíci správou veřejných podpor přísně centralisovanou, pro kterou zpracován rozpočet způsobem tak povrchním, že na př. množství osob podpory potřebujících pro jednotlivé departementy stanoveno »s hůry« dle předpokládání velmi libovolných a beze všeho vyšetření předběžného.

Nic nemůže lépe charakterisovati kultus chudoby pěstovaný revolucí, ono lidumilství v delirium — budiž nám to slovo odpuštěno — nežli ustanovení národního svátku na počest chudoby, na který první lhůta národní pense měla se vypláceti starcům, matkám a vdovám zapsaným ve velkou »knihu dobročinnosti národní« (le livre de la bienfaisance nationale)!

Projekty zůstaly celkem pouze na papíře, jediné jmění dosavadních středů chudinských podpor, hospitalů, bylo zabaveno. Direktorium počínajíc novou organizací veřejného chudinství ve Francii prokázalo mu pro první okamžik nejlepší službu tím, že obnovilo staré hospitaly a uvedlo je zase v jich někdejší majetek, pokud nebyl již prodán. Na to teprve zahájeno dílo postupné opravy. Veřejné chudinství francouzské v nynější své podobě v jedné věci podstatně odporuje přímo ideám revoluce francouzské i základní zásadě veřejného chudinství mnohých států evrop:

ských. Ono totiž — vyjmouc péči o sirotky, nalezenice a choromyslné — přiznává se ve příčině chudinských podpor toliko k zásadě pomoci fakultativně,⁶⁾ uznávajíc povinnost k podpoře chudinské jen potud, pokud jmění ústavů k tomu určených stačí. Že jsou přese všecken stesk na mnohé nestejnóměrnosti výsledky přece poměrně příznivy, toho příčinu nesluší hledati jediné ve platném spolupůsobení dobročinnosti soukromé, nýbrž a snad především ve zvláštních hospodářských a sociálních poměrech francouzského lidu, o kterých tu dále šířiti se nelze, jejichž výsledek ale potvrzuje pravdu přísloví: En France on ne meurt pas de faim!

III.

Právo na existenci, jak je formulovala nauka předrevoluční, jak provésti je chtěla veliká revoluce francouzská, jak opětně vysloveno ve prohlášení prozatímné vlády r. 1848 a jak i nejnověji hlásá je dělnictvo francouzské, ukládá státu úkol za spletitých poměrů výdělkových nemožný.*) Zbavujíc nad to rodiče starosti o potomstvo obsahuje přímou státní sankci nerozvážného zakládání rodin, tak že provedeno jsouc důsledně bylo by stále živým podnětem zla, jež přece chce přemoci a odstraniti. Poslední bezděčný následek jest komunismus. I nebude nám divu, proč nejrozhodnější odpůrce tohoto učení, Robert Malthus, s komunismem do stejné řady je stavěl.

Avšak nebudiž zapomenuto, že zastáncům práva na existenci jiné věci tanuly na mysli mocným vzletem citu zaujaté, tudíž ke střízlivé úvaze důsledků nenáchylné. Především byla to myšlenka společenské rovnosti, se kterou skutečnost byla ve sporu. A pak sdíleli oni názory své doby, jež vzrost populace jakožto podmínku blaha národního přílišně cenila. Vždyť sám slavný William Pitt ještě r. 1796, v parlamentě anglickém pravil o chudinské podpoře, že má býti odměnou za služby těch, kdož stát obohatili občany.⁶⁾ Že ostatně revoluční pojem »práva na existenci« i jinde aspoň theoreticky se ujal, sama ustanovení pruského »Landrechtu« dosvědčují.⁷⁾

Vědecký boj proti výstřednostem zásady o právu na existenci počal se pod praporem mladé nauky národohospodářské, kteráž obdrževši theoretický základ ve Francii, rozvinula se dále v Anglii. Z této pak zejména učení o mzdě platně mu posloužilo.

*) Právem k tomu poukazuje Reitzenstein (srovn. níže pozn. 5.), že přímá povinnost státu a veřejných korporací zaopatřiti chudé ke práci způsobilé jediné dá se provésti a s platnými řády výdělkovými srovnati, když modalitty, za kterých pomoc se poskytuje, jsou způsobilé udržeti nároky na ni v jistých mezích; cíl to, jehož se domáhá a z části dosahuje Anglie zásadou, že chudý ke práci způsobilý zaopatří se ve veřejné pracovně.

Již Turgot, nejsystematičtější hlava mezi francouzskými ekonomisty předrevolučními, položil základ k učení, jež později »železným zákonem o mzdě« nazváno u socialistů, pravě, že »v každém odvětví práce státi se může a vskutku se stává, že mzda na to se obmezuje, co k úživě dělníka jest nezbytno. Neboť zaměstnatel máje dělníků na výběr, dává přednost těm, kteří pracují nejlevněji. Dělníci jsou tedy nuceni snižovati cenu práce své druh druhu na škodu«. ⁸⁾

V podobě mnohem prohloubenější objevuje se pak táž myšlénka u Adama Smitha; ⁹⁾ přivedl ji ve spojení s otázkou populační. Trest učení jeho, pokud pro náš účel důležité, jest tato: Výška mzdy, jako cena každého hokoliv zboží, jest výsledek poměru nabídky a poptávky. Avšak nabídka každého zboží podle stavu ceny přizpůsobuje se poptávce. I to platí o práci; neboť příznivá výška mzdy usnadňuje sňatky a výživu rodin četnějších, mívá za následek hojnější přirost dělnictva, tedy hojnější nabídku práce, jež výdělek každého jednotlivce zase stlačuje; kdežto nepříznivý stav mzdy vždy větší úmrtností ve stavu dělnickém, především úmrtností dětí bývá provázen, tedy úbytek nabídky způsobuje. Mzda tudíž trvale se neodchýlí od oné výše, kteráž právě dostačí, aby přítomná generace dělníků sebe a takový dorost uživila, jaký přiměřen jest poptávce, t. j. potřebě pracovních sil. Je-li mzda v jisté chvíli k tomu příliš nízká, rostoucí poptávka po dělnících ji bezpečně zvýší, stojí-li výše, tedy usnadněný tím přírostek obyvatelstva brzo ji zase na nutnou míru stlačí. Obé představuje sobě Adam Smith tak, jakoby bezpečně se dostaviti musilo s mechanickou nutností zákona přírodního.

Dodatkem na pohled nepatrným, ač velice obsažným, zmínil podstatně, ba odstranil příkroš tohoto domnělého národohospodářského zákona o mzdě Smithův stoupenec David Ricardo. ¹⁰⁾ Učí, že výše mzdy k úživě dělníka a potřebného dorostu nezbytné není totožna s nejmenší mírou k tělesné obživě naprosto a nevyhnutelně nutnou, nýbrž že závisí na obvyklém způsobu života, na zakořeněných konsumčních obyčejích dělnictva — habits and customs of the people — tedy na okolnosti, jakých potřeb úkojení a jaký způsob jeho navyklo sobě dělnictvo za nutné považovati. Příkladem o míře života dělníka anglického a irského Ricardo to znázorňuje. Záleží tudíž na dělnictvu, zdali zvolí cestu, kterou A. Smith za obyčejnou pokládal a která vede je až blízko ku pokraji nouze, či zdali raději vykořistí dobu mzdy příznivé, aby zdokonalilo svou míru života, což — dle Ricarda — jest přáním každého lidumila.

Mravní memento, jež z poznání toho vyplývá pro dělnictvo, u Ricarda jen povrchně naznačené, mnohem určitěji vyslovil starší jeho vrstevník

Robert Malthus,¹¹⁾ jenž v rámci své pověstné nauky populační učení o mzdě spojil s otázkou veřejného chudinství. Vykládaje formulemi své známé theorie nepopíratelnou pravdu, že vzrost obyvatelstva má své meze ve množství potravin jemu přístupných, že každé překročení těchto hranic mstí se zmenšeným průměrným podílem každého jednotlivce zvláště ve třídě dělnické, ve které přebytky obyvatelstva nad míru přiměřenou z pravidla se objevují: vytýká on třídě nemajetných dělníků, že sama jest příčinou svých béd, anaf s nerozvážností proletářskou rodiny zakládá a nepřiměřeným vzrostem počtu svého způsobuje nadpotřebnou nabídku práce, jež mzdy stlačuje a úživu každému jednotlivci zkracuje. Ježto pak pravidelné chudinské podpory tuto lehkovážnost živí, podněcující jenom stále chování, kteréž zla jest pramenem, tedy udíletí je znamená tolik, jako uměle udržovati příčinu chudnutí. K základním naukám tehdejší theorie národohospodářské náležela zásada, že poptávka po práci (po dělnících); vycházející od podnikatelů, obmezena jest množstvím kapitálu, kterýž jim k tomu konci na snadě jest; ten kapitál, jakožto »fond na mzdy« sloužící, že v každém časovém momentu jest veličinou určitou. Což na myslí maje, praví Malthus: »Protože zákony chudinské rozhodně k tomu vedou, že nabídka práce přesahuje poptávku po ní, tedy nutně vyvolávají buď obecné klesání mzdy, anebo jestliže ona v jednotlivých případech uměle na výši se udržuje, ubírají zaměstnání velikému počtu dělníků a jsou takto příčinou stálého vzrostu chudoby a úpadku třídy dělnické.« — »Kdyby jich v Anglii nebylo bývalo, summa obecného blahobytu byla by větší, třeba se skrovnému počtu lidí vedlo hůře, než nyní vskutku se vede.« I zavrhuje zásadně veřejné podpory chudinské a žádá, aby postupně byly odstraněny; neuznává právo na existenci, o němž praví, že příbuzno jest komunismu, a shrnuje svůj úsudek konečný ve slova: »Základní a trvalá příčina chudoby souvisí málo neb i dokonce nesouvisí s formou vládní nebo s nestejným rozdělením majetku — není v moci bohatých opatřiti chudým zaměstnání a chleba*) a chudí tedy přirozenou povahou věci nemají žádného práva žádati toho na nich!«

I tak vidíme tedy u Malthusa úplnou zásadní protivu s učením revoluce francouzské. Výstřednost proti výstřednosti! Než, kdo Malthusovo stanovisko správně, to jest historicky, posouditi chce, musí uvážiti čas a poměry, jejichž účinku tento slavný spisovatel, jako každý jiný, byl podroben. Na jedné straně stála tu jednostranná obliba theoretiků i praktiků XVIII. sto-

*) t. j. měrou libovolnou.

letí pro četnou populaci, revoluční nauka o právu na existenci a slavná »Inquiry« Adama Smitha, jejíž zásady ovládaly myslí vrstevníků; na druhé straně výše vylíčená praxe chudinské správy anglické, neúspěšná přes to, že lavinou rostly její náklady. Že ostatně Malthus svým učením na vynikající vrstevníky hluboce působil — vždyť užíval důsledně pojmů v tehdejší vědě národohospodářské běžných — sám Ricardo jest dokladem, jenž praví: »Jasný a přímý účinek chudinských zákonů není zlepšení poměrů dělníkových, jak zákonodárství dobrými úmysly naplněné zamýšlí, nýbrž naopak úpadek chudého i bohatého.« A na jiném místě: »Žádný opravný návrh chudinských zákonů nezasluhuje pozornosti nejmenší, není-li jich odstranění konečným jeho cílem.«¹³⁾

Theorii právě vyloženou vstupuje učení o zásadné oprávněnosti veřejných podpor chudinských v nové období, nejenom proto, že ona té oprávněnosti zhola popírá, nýbrž proto hlavně, že přivedla nauku o mzdě ve spojení s otázkou chudinskou. Ačkoliv pak to spojení pro pozdější o věci badání, jak blíže ještě poznáme, osvědčilo se býti nadměru plodným, u Malthusa jest především příčinou jeho jednostranností. Máť on, příliš jím jsa zaujat, z četných příčin schudnutí na myslí toliko jedinou, proletářskou bezstarostnost dělnické třídy jakožto původkyni nepřiměřeného vzrostu obyvatelstva. On vznik bídy vysvětluje z osobní viny, a chtěje od ní odstrašiti odepřenou veřejnou pomocí pokutuje vlastně potomstvo za hříchy předků. Ukládaje pak chudým vážnou mravní povinnost zdržlivosti (»moral restraint«) nenalézá ničeho, co by uložil jako protiváhu dostatečnou třídám zámožným, leda péči o vhodné poučení dělnictva o theorii Malthusově a dobrovolnou dobročinnost rozvážně provozovanou. S touto kritickou výhradou můžeme pak ochotně uznati, co v učení jeho jest relativně oprávněného, i jeho historickou zásluhu o vytříbení vědeckých názorů, o které ještě se zmíníme.

Pro příkrou jednostrannost svou nebyly konečné požadavky učení Malthusova, pokud se chudinství veřejného týkají, způsobilé, aby zobecněly. Ale přes to daly názorům o veřejném chudinství namnoze nový směr.

Praveno již, že Malthus stojí na stanovisku národohospodářské nauky slavných vrstevníků svých. A s touto naukou shodovalo se úplně tvrzení Malthusovo, že trvalá a základní příčina chudoby nesouvisí »s nestejným rozdělením majetku«, což značí tolik, že nesluší pramen chudoby hledati ve společenských zařízeních rozdělení majetku a důchodu ovládajících. Přirozený řád tohoto rozdělení jest zákon nabídky a poptávky. Proto také zcela důsledně ve smyslu liberální nauky národohospodářské dovolává

se Malthus jediné vlastní pomoci dělnictva, na jehož chování závisí nabídka práce.

Nic není přirozenějšího, než že ti, kdož přesvědčením vědeckým hlásili se k zásadám liberální školy národohospodářské, s Malthusem shodovali se v mínění, že nemá společnost žádné povinnosti o chudé se starati. Jestliže přece tak činí, nemá proto důvody zásadné, nýbrž prospěchové.

Tak vyvinulo se v době všeobecného panství zásad liberální nauky národohospodářské ve příčině chudinství veřejného stanovisko, kteréž můžeme nazvati policejním, dosud ještě porůznu hájené.¹³⁾ Příčinou a důvodem veřejných podpor chudinských jest prý prostě pořádek veřejný, ochrana osoby a majetku, jimž hrozilo by nebezpečí z existence četné, svému osudu ponechané, hladové chudiny. Jediné proto, by ostatku uchránil, obětuje v podobě daně chudinské poplatník část majetku svého, aby v zástupech chudiny bezohledná zuřivost zvířete hladem řvoucího se neprobudila. Daň chudinská jest tedy prostě »trhovou cenou za bezpečnost majetku« (Stahl), jen menší zlo nutné k odvrácení většího.

I kdybychom přijati chtěli dotčené základní praemissy, ze kterých vyzvozen jest tento názor, opírající se jednostranně o chladný výpočet vlastního prospěchu majetkových tříd, seznáme záhy, že on naprosto nedostačí, aby vysvětlil důvodnost veřejné podpory chudinské ve všech případech, kdež ona vskutku se udílí. Vždyť právě se strany těch, kdož nejvíc bývají na pomoc odkázáni, se strany starců a dětí nejméně nebezpečí hrozí veřejnému pořádku a právům majetkovým. Kde by se tu vzal nějaký prospěchářský důvod k veřejné podpoře jich? A nadobro se tu zapomíná na otázku, jaké jsou příčiny schudnutí. Dokud pak i k těm se nepřihlédne, ani Hegelův výrok¹⁴⁾ o sobě oprávněný nás neuspokojí, že »nejde jediné o zabránění smrti hladem, nýbrž též o to, aby luza (Pöbel) nevznikla«.

Pochopíme nyní též, proč mnozí, kterým stanovisko právě naznačené vhodným se býti nezdálo, spokojili se raději s historickým důvodem, že totiž stát se statky církevními vzal na sebe povinnosti její karitativné. Ale dějinná skutečnost sama o sobě nedostačí, aby nahradila vnitřní důvod věcný.

Neméně snadno jest pochopiti, kterak právě liberální nauka národohospodářská učením svým sama podávala důvody těm, kdož se stanoviska katolického i protestantského žádali, aby chudinství veřejné z rukou státu přešlo opět na orgány církevní.¹⁵⁾

Změněné názory o právu na pomoc zračí se i ve změněných zásadách veřejného chudinství. Uvedli jsme již, kterak sama Francie porevoluční

odchýlila se od revolučního učení. I Anglii a Prusko vidíme ve století XIX., lze-li tak říci, na ústupu ve příčině norem chudinských. Nad jiné jasně svědčí o tom ustanovení o chudých ke práci způsobilých. Z policejních příčin již naznačených nedá se jim sice umítni hladu, avšak ze zásady poskytuje se jim pomoc toliko přechodná, na míru nejnutnější obmezená. Motivy ke pruskému zákonu chudinskému z r. 1842 jakožto »kardinální zásadu správy chudinské« vytkly pravidlo, že podpora »nemá více poskytnouti než nejnutnější potřebu a jediné skutečné zahynutí v bídě zameziti«. Dotčený zákon pruský jest výsledek reakce velmi nápadné proti zásadám vysloveným ve stol. XVIII. v Landrechtu, podobně jako anglický zákon chudinský z r. 1834 proti ustanovením zákona Alžbětina. Zásadou dotčeného anglického zákona jest, že osoby ke práci způsobilé jediné zaměstnáním ve pracovně veřejné (workhouse) mají se zaopatřiti. Zřeknutí se osobní svobody a podrobení se domácímu řádu pracovny jest tudíž jaksi zkouškou skutečné potřebnosti a nezaviněné prázdne žadatelovy.¹⁶⁾ Odmítne-li, pozbude nároku na podporu vůbec.

IV.

Podstatný krok ku předu na dráze vědeckých badání o základních principiích veřejného chudinství učiněn v letech čtyřicátých, když opět spojena jsou s učením o mzdě. Podoba těch úvah, jichž původcem byl záslužný spisovatel národohospodářský J. G. Hoffmann,¹⁷⁾ jest docela jiná, nežli Malthusových. Jádrem učení nového bylo: ve veřejné podpoře chudinské tají se část mzdy placené z důvodů obecné prospěšnosti raději v této podobě, nežli ve způsobě mzdy skutečné dělníku přímo podané. Dělnictvo — tak se praví — nemá i v národech nejpokročilejších potřebného rozhledu, rozvahy i síly mravní, aby náležitě oceniti dovedlo budoucí následky svých jednání.

»Na těchto nedostatecích zakládá se poručnictví, jež vykonává nad nimi ona část národa, jež — jakkoliv ne beze mnohých znatelných odstínů — vyniká nad ně rozvahou a silou vůle. Tito přirození poručníci berou na místě poručenců na sebe náklad na správu státu i obce, na zřízení a opravy velikých ústavů, na nichž ve stavu vzdělanosti zakládá se bezpečnost, pohodlí a příjemnost života, zejména též náklad na vyučování mládeže, na ošetření nemocných a věkem sešlých, pokud dělnictvo následkem nedostatečné rozvahy k tomu není způsobilé. Avšak nesluší to nikterak pokládati za dar učiněný dělnictvu, nebo za almužnu snad od nich (t. j. tříd ostatních) jemu skýtanou. Neboť jediné tenkrát jest možno vypláceti dělníkům mzdy

tak nízké, jak vskutku jsou, když přispěje se udaným právě způsobem k udržení potřebného kmene ručních dělníků. Nejenom zaměstnavatelé, nýbrž všickni vzdělanější (recte zámožnější) obyvatelé vůbec přispívají k tomu doplnění mzdy, jakým jsou veřejné výdaje na prospěch dělnictva výše vzpomenuté, však oni za to všickni požívají výhody, že následkem nízké mzdy i ceny všech nejdůležitějších potřeb životních jsou nízké.« A na jiném místě praví Hoffmann: »S rostoucím duchem průmyslovým množí se i počet těchto zdánlivých příjemců almužen. Říše britická pocítla to více, nežli kterákoliv jiná v Evropě.«

Dvě otázky se nám tu na mysl staví: Shoduje se stav skutečný s líčením Hoffmannovým? A jestliže se shoduje, dostačí to, aby vysvětlilo odůvodněnost veřejných chudinských podpor v té podobě udílených? Na první otázku nelze než kladně odvětit. Jsou četné obory práce, kde doplněk mzdy veřejnou pomocí chudinskou jest nezbytný. Ano, vzpomeneme-li, kterak chatrný a nestejněměrný namnoze podpory chudinské jsou, shledáme, že doplněk nedostatečné mzdy v nich stajený namnoze bývá svrchovaně nedokonalý.

Avšak sebe úplnější platnost skutečnosti této, ani když myslíme si ji ve spojení s nízkým stupněm rozvahy a mravní síly ve vrstvách dělnických, nedostačí patrně, aby na ni jediné založiti se mohlo přesvědčení o důvodnosti veřejné chudinské pomoci. Vždyť jest mnoho chudých a schudlých požívajících jí, jichž práce společnost lidská nepotřebovala, nebo kteří nikdy ke práci způsobili nebyli; mnozí náleželi jiné vrstvě společenské, byli na př. podnikateli a přišli na mizinu; mnozí konečně měli mzdu tak značnou, že se z ní dala zabezpečiti výživa ve stáří nebo v nemocích, a kdo se ptá, kdo může zjistiti, když nyní v nouzi jsou, zdali byla mzda jejich dostatečnou? A může-li to zjistiti, odepře na př. podporu jejich opuštěným dětem, nechá je samy bez pomoci zahynouti v nemoci neb ve stáří? I důvod o nezbytném poručnictví vyšších tříd nad dělnickou postrádá podstaty v době, kteráž zavádějí obecné hlasovací právo uznává tím i způsobilost dělníka k činnému účastenství při nejdůležitějších záležitostech života veřejného.

Než hlavní námitka jest tato: Hoffmannovo učení, na místě aby obsahovalo správné odůvodnění veřejných podpor chudinských aspoň v tom rozsahu, ve kterém halí se v podobu jejich část mzdy nevyplacené, jest spíše obžalobou na zavadnost hospodářských poměrů, ve kterých něco takového místa má, obžalobou na nenormální stav, který přičí se základním zásadám, na nichž všechen náš život soukromohospodářský jest zbudován, i mravní důstojnosti práce i právnímu citu.

Příčí se základní myšlenka naší hospodářské organizace, neboť všecek obor hospodářství soukromých, pokud v něm jednotlivci vzájemnými výměnami statků nabývají, řídí se zásadou »dávka za dávku«.

Cena každéhokoliv zboží, jež kupuji, má uhraditi celý výrobní náklad jeho, tedy i plný obnos mzdy za práci na ně obětovanou. Ale ve skutečnosti, jak tu řečeno, cenou mnohých výrobků neuhradí se plný obnos přiměřené mzdy; část mzdy, jež cenou uhrazena není, nesou pak poplatníci, z jejichž daní veřejné výdaje chudinské se zapravují, každý poměrem, jakým břímě daně naň dopadá. Lze vůbec za to míti, že zisk poplatníkův pocházející z levnější koupě rozličných druhů zboží jest aspoň přibližně poměrný břemeni daně jeho? Aby byl, musila by míra nedoplatené mzdy při všech druzích zboží býti stejná a musil by dále každý poplatník výrobků těch kupovati a potřebovati poměrem týmž, jakým břímě daně nese. Myšlenka, že obě ty podmínky ve skutečnosti splněny jsou, byla by zajisté pošetilá. I kdyby ale byly splněny, tedy zbývá vždy veliká část lidí, kteří vůbec neplatí daně na vydržování chudých, nenesou tedy břímě mzdy v chudinské podpoře stažené a přece též kupují výrobky, o nichž tu řeč. Výsledek tedy jest: Část mzdy, jež doplácí se dělnictvu teprve v podobě podpor chudinských, nesou za všecky spotřebitele výrobků příslušných jedině ti, kdož daněmi svými náklady chudinské správy zapravují, a ten plat u nich není poměrný s úsporou, která jim z levnější koupě oněch výrobků vzniká. Koho děsí heslo »komunismus«, nechť uváží, jaký hodný kus ho vězí v takém věci stavu. Daně dle theoretického ideálu nese každý podle způsoblosti své, již posuzujeme dle výše důchodů jeho. Správná to zajisté zásada, pokud jde o uhrazení nákladu na školy, veřejné úřady a ústavy, vojsko atd. Ale není pro ni místa, když jde o soukromou koupě šatu, obuvi a klobouků!

I mravní důstojnosti práce, od časů A. Smitha tak vysoce ceněné, i právnímu citu doby osvícené a zajisté především právnímu citu dělníka se příčí, jestliže on celou mzdu, zaslouženou prací svou, nedostává vskutku i ve právní formě mzdy, nýbrž z části v potupné podobě a lmužny veřejné. Náležitě jemu plná, celá mzda, a je-li obava, že jí neužije tak, jak káže mu povinnost k sobě a rodině, sluší hledati jiných prostředků, které vhodné použití zabezpečí.

Ejhle onu osudnou souvislost mzdy a almužny veřejné, k níž v úvodě jsme poukázali. Smí ona býti více, než nedokonalým stavem přechodným? Osvícený názor naší doby odpovídá na to: Almužna tající v sobě nedoplatek mzdy musí zmizeti, na její místo plná, skutečně placená mzda vstoupiti. Záruky vhodného použití jejího, jak uvidíme, poskytnouti může a časem musí všeobecné pojišťování dělnické!

V.

Tak octli jsme se před poslední fází ve vývoji nauky o chudinství veřejném. Nežli k ní přistoupíme, sluší vyplniti ještě jednu mezeru.

Praveno, že i Hoffmannovo učení nevhodné jest, pokud jest pokusem vysvětliti důvodnost veřejných chudinských podpor. Veliký obor případů zůstává i dokonce mimo rámec jeho. Zbývá tedy ohlédnouti se po jiném odůvodnění zásadně správném a způsobilém zahrnouti zjevy všechny. Věc nebude nesnadna, když ohlédneme se po příčinách chudoby a schudnutí.

Zkušenost každodenní nás učí, že míra osobní viny těch, kdož žijí v nedostatku neb nouzi, tak velmi bývá nestejna, jako nestejna bývá ve všech případech jednotlivých míra osobní zásluhy těch, kdo žijí v dostatku neb bohatství. Co jednotlivec každý jest a co má, jeho vlastnosti tělesné i mravní, jeho majetek hmotný i duchovní, zdar i nezdar jeho činnosti, vše jest výslednice velikého množství různě působících, rozmanitě se křížujících sil, z nichž jenom některým ruka jeho dovede dáti a dává směr a cíl, výsledek poměrů, z nichž toliko některé vůle jeho ovládá; ostatní mají pro něho význam náhody. Právní řád každé doby stanoví dosah i obsah majetkových práv a způsoby jich nabývání; on klade hranice svobodě osobní tu volnější, tu těsnější; na něm závisí míra hospodářské moci jednotlivcovy a v mezích jeho rozvíjejí se talenty, napínají se snahy, rozpoutávají se vášně a sobecké chtíče, potírají se soutěžící sporné prospěchy. K tomu druží se kolísání úrod, převraty v technice výrobní a dopravní, změny v hospodářské politice a vůbec veliká kupa zjevů, jež označujeme názvem konjunktury. A z této pestré směsi vyrůstá zdar i nezdar, blaho i neblaho každého jednotlivce. Vědomí více méně jasné o působnosti činitelů osud každého určujících, na vůli a skutku jeho nezávislých chová každý, kdo není jednostranně podjat, a obecný způsob mluvení, chtěje ji naznačiti, užívá slova »šťěstí«. Vždyť i samému Malthusovi uklouzlo ve slabé chvíli slůvko o »veliké sociální loterii!«¹⁸⁾ Jinými slovy: příčiny blahobytu a nedostatku, bohatství i nouze nejsou toliko osobní, jsou též sociální, t. j. celkovým stavem a proudem společenského a hospodářského rozvoje podmíněny, a více nežli pro kteroukoliv jinou, platí pro naši dobu pravidlo, že nebezpečí schudnutí ze příčin sociálních, mimo vinu osobní ležících, větší počet lidí ohrožuje. A z vědomí o tomto stavu věcí vzniká přesvědčení o povinnosti společnosti lidské, aby převzala společnou záruku aspoň za nejtěžší následky jeho a uskutečnila ji pomocí orgánů svých donucovací mocí nadaných, státu, země a obce. Na-

proti politickému důvodu veřejných podpor plativšímu ve státě antickém a po tisícileté výhradně vládní náboženské vědomě se tu pozvedá sociální. Náboženský spokojil se s mravní povinností k almužně a dobročinnosti uloženou jednotlivci; toť jeho pole, na kterémž vykvést může a dosud vykvétá mnohý ušlechtilý květ. Sociální musí žádati organizovanou, pravidelnou pomoc veřejnou, vízící bezvýjimečně a, pokud možno, stejnoměrně všechny k ní způsobilé. Ku provedení těchto požadavků vede však cesta jenom jediná. Veřejná pomoc chudinská státem, zemí, obcí poskytovaná jest jediná tato možná cesta. Kdo nemá v ruce moc, s ten úkol není.

Arcif všeobecná zásada právě vyslovená neposkytuje ještě žádného pozitivního měřítko pro dosah povinnosti neboli jinak pro velikost podpor. Hledající je, uznáme vděčně význam nauk, které — byť jen s oprávněností jednostrannou — odpíráv se chovaly k mlhavé, dostatečně nepropracované a proto sociálně nebezpečné theorii o právu na existenci. Příčina schudnutí skládá se z viny a nevin. Chudinská podpora musí zůstat v mezích, které vinu nehýčkají, dráhu jí neuhlazují; ona nesmí způsobem a dosahem svým sváděti ke proletářské nerozváženosti, naděje na ni nesmí ubíratí jednotlivcům podnětů k účinné vlastní pomoci, ke spořivosti a včasné péči o budoucnost, má ale v mezích těchto býti dostatečnou k ukojení potřeb nutných. Břímě její budiž neseno po celém státě každou částí jeho a každým jednotlivcem co možná stejnoměrně, což právě jest předmětem nynějších opravňovaných snah v oboru chudinství*).

*) V nynějších snahách o reformu veřejného chudinství dva požadavky jsou v popředí: 1. nahraditi chudinství veřejné, pokud se v podporách jeho nedoplatky mzdy tají, měrou vůbec možnou pojišťováním dělnickým; 2. učiniti břímě chudinské stejnoměrnějším. V dosavadních soustavách veřejného chudinství lpí břímě podpor převahou na malých okršlících správních, především na obcích. Ať již pak ve příčině nároků na podporu platí zásada domovského práva (jako na př. u nás nebo v Bavořích), nebo zásada podporního bydliště (jako nyní v Německu kromě Bavor a Elzasu), vždy jsou nestejnoměrnosti nezbytny. V prvním případě dopadá tíže chudinských podpor na obec domovskou, i když schudlý byl sebe delší řadu let beze všeho společenského i hospodářského styku s ní, a velkým městům i průmyslovým krajům, kam proud přistěhovalců směřuje a práci svou k jejich vznešení přispívá, se tím relativně nadlehčuje. Při systému bydliště podporního, kde nabývá se nároku na podporu kratším pobytem (v Německu na př. z pravidla dvouletým), vzniká pochopitelná snaha všech, kdož podpory veřejné účastnými se státi chtějí, stěhovati se do větších měst, k podporám finančně způsobilejších. Proto stesk jejich na přetížení. Zkušenost, že větší správní okršlky vynikají i ve příčině finanční větší silou a expansivností než malé, že dále na větším území účinky místních přechodů obyvatelstva snáze se vyrovnají, poukazuje k tomu, aby se větším okršlům přikázaly všechny obory veřejných podpor, které svou povahou správu více šablonovitou snášejí (péče o nemocné, sirotky, nalezence, choromyslné, pak o veřejné pracovníky); místním okršlům aby pak zůstala pouze péče chudinská, pokud při ní stále bedlivě vyšetřování individualních poměrů je nezbytné, tedy hlavně podpory poskytované chudým ke práci nezpůsobilým v domácnostech;

Jest učení o sociálních příčinách chudoby vědeckou novotou přítomné doby? Nikoliv. Ohlednouce se zpět, najdeme první stopy jeho v téže době mocného vření duchů a přípravy k velikým převratům v životě společenském, na jejíž půdě vyklíčila nauka o přirozeném právu na existenci. Najdeme je na př. v Rousseauově »rozpravě o původu a základu nerovnosti mezi lidmi«, psané r. 1754¹⁰⁾, v níž první počátky nerovnosti společenské připisují se zavedení soukromého práva vlastnického. A sám Necker²⁰⁾ pohybuje se v témže myšlenkovém světě, když pro četnou třídu »vyděděných« dovolává se pomoci státu »proti zákonům samým«, t. j. pokud se v nich zakládají nerovnosti majetkové. I můžeme vývoj dozrávající té myšlenky stopovat celou bohatou literaturou našeho století, pokud nebyla v poutech jednostranného individualismu.

Zdá se nám, že nadešel vhodný okamžik, abychom se rozhlédli po teoriích, jichž doposud jsme se dotkli. Ony ve svém vývoji a konečném výsledku poskytují obraz zajímavý, kterak myšlenkovou prací jednotlivců a dob ze sporu zásad na první pohled neukliditelného dozrává lepší poznání vědecké. Potřebujeme jenom zbaviti rozličné ty theorie absolutního jich znění, odpory se vyjasní a zrna relativní pravdy v nich obsažené dají se sloučiti v jednotný vědecký názor. Zejména uznati sluší historickou zásluhu nauky předrevoluční, že s důrazem silným vytkla potřebu státní organizace chudinství a že položila základ k sociálnímu pojímání chudinství veřejného. Malthusem počíná se theoretické spojení nauky o mzdě s učení o chudinství veřejném, počíná pečlivější úvaha o mezích, v jakých chudinská podpora udržeti se musí, nemá-li míti účinky sociálně nebezpečné; Hoffmannovo učení konečně objasnilo poměr mzdy a veřejné almužny, jaký jest ve skutečnosti. I tento skutečný poměr jest výsledek celkového stavu a proudu života hospodářského; příčina nedostatečné mzdy dělníkovy, jež doplňku almužnou veřejnou vyžaduje, jest sociální. Naznačili jsme již, že takovýto nepřiměřený komunismus odstraniti lze a sluší tím, že na místo veřejného chudinství, pokud ono prostředkuje zmíněné doplatky, stoupne pojišťování dělnické.

VI.

Způsobilosti ke každékoliv práci nabývá člověk teprve po prožité větší neb menší řadě let, po delší neb kratší době nutné přípravy a vychování; ona

a pokud by místním okrškům z toho i pak v jednotlivých případech nepoměrné výdaje vzešly, aby se jim ulevilo příplatky větších chudinských okršků vyměřenými určitou kvotou jejich chudinského nákladu. K takovému věci rozřešení, k němuž do jisté míry příklad poskytují nynější zařízení francouzská, poukazují zajímavé vývody Reitzensteinova referátu (II. část) na shromáždění spolku pro politiku sociální odbývaném r. 1882. (Srovn. pozn. 1.)

netrvá z pravidla až do konce života. Má-li práce výnosem svým se uživit, neboli — což totéž jest — má-li třída pracujících výdělkem svým samu sebe udržeti, pak patrně musí stačiti mzda obdržená za práci konanou po čas dospělosti a způsobilosti k ní nejenom na přiměřenou výživu pracujícího v době, kde k práci jsa způsobilý, vskutku ji koná, nýbrž

i na uhrazení vychovacích nákladů pro dorost přiměřený, ježto by jinak nabídka práce se umenšila,

i na výživu v nezbytných chvílích nezpůsobilosti přechodné, způsobené na př. nemocí, i na další úživu, když dostaví se nezpůsobilost trvalá následkem předčasné invalidity nebo stáří.

Dokud každý dělník, mající sice výdělek všestranně dostatečný, odkázán bude na to, aby pro sebe zvláště, ukládaje pravidelně jistý podíl ze mzdy své, nastřádal obnosy zabezpečující splnění úkolů právě uvedených, tu zdárný výsledek každé chvíle ohrožen bude nebezpečím, že dostaví se nemoc nebo trvalá nezpůsobilost ke práci dříve, nežli dostatečný obnos pro ty případy bude po ruce, že smrt dříve zaklepá, nežli vychování nedospělých členů rodiny bude dokončeno. Nebezpečí odvrátí se vzájemnou společnou pomocí dělnictva, totiž pojišťováním hlavně pro případ nemoci, úrazu, stáří a smrti. Pak ale zní pravidlo o nutné výši mzdy takto: Mzda za práci po celý čas způsobilosti k ní skutečně konanou musí dostačiti i na přiměřenou výživu dělníka a potřebného dorostu i na prémie pojistné (pravidelné příspěvky do pokladen výpomocných) ve všech uvedených směrech²¹).

Zkušenost učí, že ve mnohých případech mzda pro ty účely vskutku bývá dostatečná, že však se jí často řádně nepoužije, ježto části na zmíněné prémie potřebné jinak se spotřebují, takže na konec, když dostaví se nemoc, předčasná invalidita neb smrt živitele, nezbyvá než dovolávati se pomoci z pokladny chudinské. Veřejná chudinská podpora v takém případě není arci doplňkem mzdy příliš skrovné, nýbrž pokutou, kterou za nerozvážnost dělníkovu anebo za nedostatečnou organizaci dělnického pojišťování nese poplatník. K tomu druží se znemravňující účinek na dělníka. Neboť naděje na veřejnou pomoc umrtvuje v něm vědomí vlastní zodpovědnosti a podkopává důležité vlastnosti hospodářské i mravní, kteréž uhajují jej úpadku v existenci proletářskou*).

Ve mnohých a to, bohužel, četných případech skutečná mzda tak jest nízká, že na vytčené prémie pojistné buď vůbec nevystačí neb aspoň ne úplně. Účinky toho nedostatku svezou se pak na pokladnu chudinskou;

*) Že má nucené pojišťování dělnické v této příčině povahu ochrany proti vykořisťování poplatnictva, namnoze se přehlíží, ježto se příliš jednostranně jenom na druhý případ myslí.

poplatník nese část mzdy, kterou platiti měl podnikatel a jemu v ceně nahraditi spotřebitel.

Kdežto tedy v prvném případě vykořisťuje se poplatnictvo lehkovážnými dělníky, ve druhém vykořisťuje se na základě platných řádů společenských v první řadě dělník, nedostáváje plné své mzdy, po případě pak opět poplatník, jsa nucen přispívati k doplnění její měrou, jež nikterak nemusí býti poměrná výhodě, která mu z levnější ceny některých druhů zboží vzniká.

Vzhledem k oběma případům nastává naší době vážný úkol sociální, aby tento nenormální stav odstranila, na místo nevhodných, znemravňujících a nedůstojných veřejných almužen postavila prostředek jedině věcný: všeobecné pojišťování dělnické a to, nelze-li jinou cestou nadíti se bezpečně výsledku příznivého, tedy donucením (nuceným pojišťováním dělnickým). Co již nyní, třeba ne veskrz bezvadně provedeno při hornických pokladech bratrských v Rakousku a Prusku, to má se státi obecným zařízením pro veškeré dělnictvo vůbec platným. Toť úkol, vzhledem k němuž stýkají se v době přítomné opravné návrhy v oboru veřejného chudinství i ono vážné, usilovné snažení, jehož velikým cílem jest odkliditi hospodářským a mravním povznesením dělnictva bolestnou roztržku sociální, jejíž úkazy zahrnujeme slovem: otázka dělnická²²⁾.

Rychlému a všestrannému provedení obecného pojišťování dělnického staví se prozatím v cestu podstatná překážka, vzpomenuť již okolnost, že ve přemnohých oborech práce není mzda dostatečná, aby z ní všechny potřebné prémie pojistné daly se uhraditi bez ohrožení nezbytné výživy dělníkovy a jeho rodiny.

Avšak překážku nelze pokládati za trvalou a nepřekonatelnou, ač-li vůbec doufati chceme v rozřešení otázky dělnické mírnou, postupnou reformou. Plyne z ní toliko, že provedení úkolu nelze sobě mysliti náhle a pojednou ve všech oborech práce, musít dříve v těch odvětvích, kde mzda dosud jest nedostatečnou, náležitě se zvýšiti*).

Nastává tudíž otázka, lze-li toho dosíci a jakými prostředky? Do jisté míry a pro usnadněné provedení aspoň nejdůležitějších oborů pojišťování dělnického — pro případ nemoci a úrazu — lze působiti nepřímo, totiž

---

*) Prakticky provésti dá se tedy věc jen postupně jednak podle odborů pojišťování, jednak podle odvětví živností. Nejnutnější jest a poměrně nejsnáze se provede obecné zařízení výpomocných pokladen pro případ nemoci s povinným účastenstvím každého dělníka při nich, pak pojišťování pro případ úrazů, což obě jest nyní v proudu v Německu. Ostatní obory pojišťování provedou se postupně v odvětvích, kde splněny jsou neb budou podmínky provedení, t. j. kde stav mzdy to dopustí, a tou měrou, jakou splněny jsou neb budou.

státním donucením podnikatelů, aby částečně sami nesli příslušné prémie. Nutili zákon podnikatele ke příplatkům do výpomocných dělnických pokladen, což již nyní v obmezeném oboru případů vsutku se děje, není to nic jiného, nežli nepřímé donucení k vyšší mzdě. Avšak toho prostředku lze užití jen opatrně, neboť zvýšení nákladu výrobního jím způsobené mohlo by v jednotlivých odvětvích výroby ohroziti odbyt výrobků a tudíž sám pramen mzdy a výživy dělníkovy.

Mnoho dále bude záležeti na dělnictvu samém. Vždyť výše mzdy závisí na nabídce její, i bylo již řečeno, kterak právě třída dělnická nerozvážným zakládáním rodin sama vyšší mzdy ohrožuje, hřešíc tím proti důležité mravní povinnosti i proti rozumným požadavkům vlastního prospěchu. Zákonnodárství nové doby obmezujíc ze příčin kulturních pravidelnou práci nedospělých osob a žen v dílnách a zmenšujíc takto nabídku práce ve stejném směru působí. Ostatně i tužší organizace dělnictva sdruženého ve veliké svazky po způsobu anglických trades unions může věci prospěti. Ba musili bychom tu řadou vyjmenovati všechn ten rozsáhlý obor prostředků a cest k rozřešení t. zv. otázky dělnické vedoucích a z valné části přece jenom k tomu směřujících, aby se nynější rozdělení důchodů ve prospěch dělnické třídy pošinulo.

Jednu ještě pomoc může poskytnouti stát, totiž vlastní příplatky do pojišťovacích pokladen dělnických. Nikdo nenamítej, že tu jen veřejná podpora chudinská v jiné podobě se vrací. Nemajíť takové příplatky zůstatí trvalými, mají býti jen dočasnou pomocí pro dobu přechodu a k usnadnění jeho. Jenom na ten čas má, co jinak v pokořující podobě veřejných podpor chudinských by se platilo, v podobě státní podpory dělnickým pojišťovněm se věnovati. Vždyť to věru bude výdaj velmi produktivný, výdaj na provedení důležitého ústavu pro mravní vychování národní.

Že cesta k tomu cíli snad velmi daleka, nemůže býti závadou. Rozhodno jest, aby ti, v jejichž rukou dílo spočívati bude, konečný cíl se zřetele nespustili a každý krok, jež podnikají, tak upravovali, aby vedl k cíli blíž. I bude každý ten krok kulturním prospěchem. Tou měrou, jakou se dílu jejich dařiti bude, ztenčí se rozsah chudinství veřejného a správa jeho bude moci v užším oboru býti účinnější, protože v jednotlivostech pečlivější.

Však nejdůležitější budou účinky na samo dělnictvo. Zmizí ponižující způsob almužny, tající v sobě nedoplačenou mzdu, a dělníku dostane se, čeho sobě zasloužil, v té podobě, v jaké na to nejspravedlivější nárok má, v podobě jediné důstojné, ve právní formě mzdy. Pozbude nejistoty ve příčině budoucnosti své vlastní i rodiny své, nejistoty, kterou naděje na chudinskou podporu nikdy nezapudí dokonale a která ze všeho společenského zla jest

nejhorší. Bude konečně mít vědomí mravně silící, že strojí si svůj osud sám, svou prací, dílem ruky své.

Kdo bude ještě pochybovati, že obecné pojišťování dělnické jest neocenitelný prostředek mravního vychování národního?

A komu se to všechno nezdá býti více, nežli blouznivým snem, odkudž běže důvěra v mírné odklizení sociálních protiv a sporů, jež rozrývají děsně přítomnost a jejichž hrozivý vývoj budoucí vzbuzuje v nás oprávněnou bázeň o nejvyšší naše statky kulturní?

POZNÁMKY

1) Podnět k tomuto výkladu zavdalo pojednání prof. Gustava Cohna s nápisem: »Arbeit und Armuth« ve Schmollerově Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft. 1881., sv. 4. Pohřešovali jsme však v něm dostatečného objasnění revoluční theorie o »právu na existenci«, proti kteréž přece v první řadě a výslovně bojoval Malthus; proto i kritika Malthusova není tam náležitá. Policejní stanovisko (srovn. zde str. 136) dá se jediné vysvětliti ze zásad liberální theorie národohospodářské. I to zdálo se nám potřebno, aby se uznala relativní oprávněnost různých teorií od revoluční počínaje a zásluha jejich o vytríbení vědeckých názorů nynějších. Ve příčině převodu chudinství veřejného v pojišťování dělnické měli jsme hlavně na zřeteli jednání něm. spolku pro politiku sociální z 9. a 10. října 1882 (Schriften des Vereins für Socialpolitik. Svazek XXI.) a z nich předkem referáty Reitzensteina a Adickesa, pak řeč Schmollerovu. K poznámkám a náčrtkům z dějin chudinství užili jsme hlavně Monnier (Histoire de l'assistance publique dans les temps anciens et modernes. Paříž 1866), Ratzingera (Geschichte der kirchlichen Armenpflege. 1868.), Emminghause (Das Armenwesen und die Armengesetzgebung in europ. Staaten. 1870.), pak Stahlova článku »Armenwesen« v Bluntschliho a Bratera Staatswörterbuche a Löningova pojednání »Armenpflege u. Armenpolizei« v Schönbergově »Handbuch der politischen Ökonomie« díl II. str. 568; konečně děl níže zvláště citovaných.

2) De l'esprit des lois. Liv. XXIII., chap. XXIX. (Des hôpitaux.) — Užíváme úmyslně slova »právo na existenci«, jak přišlo později namnoze do zvyku; ve francouzské revoluci říkalo se »droit à l'assistance«.

3) Srovn. pozn. 20. a 21.

4) Obširné citáty z nich podává Monnier str. 449. a násl.

5) Nejlepší, nám známou kritiku francouzské soustavy chudinství veřejného podává Reitzenstein ve svém důkladném spise: »Die Armengesetzgebung Frankreichs«. Schmoller, Jahrbuch, 1881. str. 553.—694., 1099.—1192.). Srovn. hlavně str. 1159. a násl.

6) Uvádí Cohn na m. n. str. 2.

7) Tit. 19., díl VI., § 1. a 2.

8) Réflexions sur la formation et la distribution des richesses § 6. (Oeuvres de T. v »Collection des principaux économistes«. Paříž 1844. I. str. 7.)

9) Wealth of nations, Book I. ch. VIII. Nejdrastičtější jest místo . . . the demand for men, like that for any other commodity, necessarily regulates the production of men, quickens it when it goes on too slowly, and stops it when it advances too fast. (Londýnské vydání z r. 1847., str. 33.)

10) Principles of political economy (I. vydání, 1817.), hlavně str. 96. a násl. Zajímavá obrana Ricarda proti vlastním krajanům u Cohna na m. u. str. 4. a násl.

11) Essai sur le principe de population. Trad. de l'angl. par P. & G. Prevost. Paříž 1845., zvláště kniha III., kap. V.—VII.

11) Principles str. 110. a 113.

13) Ze starších na př. M o h l (Die Polizeiwissenschaft nach den Grundsätzen des Rechtsstaates. 3. vyd. I. str. 312., uznává arci kromě toho i Hoffmannovu theorii); ještě dříve R o t t e c k (Článek »Armenwesen« v jeho »Staatswörterbuch«). Nejnověji ještě L a s k e r r. 1871. v něm. sněmu říšském (u Cohna str. 13.), pak P l a t t e r ve svém malém spisku »Das Recht auf Existenz«. 1880. — Ostatně myšlenka takového policejního důvodu již u Montesquieua na m. u. pro- bleskuje, když mluví o pomoci dělnictvu průmyslovému v dobách tísně jejich živ- ností, ukládá státu rychlou pomoc »soit pour empêcher le peuple de souffrir, soit pour éviter qu'il ne se revolte«.

14) Philosophie des Rechts 1833. str. 74.

15) Tak zejména R a t z i n g e r ve spise cit., kdež na str. 420. praví: »Der Staat hätte zur Milderung der Noth der untern Klassen noch genug zu thun, wenn er das eigentliche Gebiet der Armenpflege einer kirchlichen Arbeiterpflege über- liesse.«

16) G n e i s t. Selfgovernment, Communalverfassung u. Verwaltungsgerichts- barkeit in England, 1871., str. 740.

17) Nejprve stručně ve své Lehre von den Steuern 1840., str. 248., pak obsírněji ve spise: Die Befugniss zum Gewerbebetriebe, Berlin 1841., str. 270.—271., jenž Cohnovi patrně ušel, potom teprve v pojednání »Das Verhältniss der Staats- gewalt zu den Vorstellungen der Unterthanen« (1842.), z něhož cituje Cohn.

18) na m. u. str. 570.

19) Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes. (Petits chefs-d'oeuvre. Paříž, 1874., zvláště str. 99. a 105.)

20) De l'administration des finances de la France. Vyd. z r. 1784. sv. III., str. 162., kdež dí: C'est au gouvernement, interprète et dépositaire de l'harmonie sociale, c'est à lui de faire pour cette classe nombreuse et deshéritée, tout ce que l'ordre et la justice lui permettent: il doit profiter attentivement de tous les moyens, qui lui ont été laissés, pour adoucir la rigueur des anciennes conven- tions, et pour tendre une main secourable à ceux qui ont besoin de protection contre les lois elles-mêmes.

21) Podrobné provedení u E n g e l a »Der Preis der Arbeit« 1872., str. 35. a násl. Z bohaté literatury nejnovější o pojišťování dělnickém buďtež vytknuty zvláště spisy B r e n t a n o v y: »Die Arbeiterversicherung gemäss der heutigen Wirthschafts- ordnung« 1879. a »Der Arbeiterversicherungszwang« 1882.; pak pojednání horlivého hajitele pojišťování nuceného, Adickesa (»Zur Frage der Arbeiterversicherung« v Zeitschrift für ges. Staatswissenschaft 1879., str. 599. a násl.) a konečně: S c h ä f- fle »Der corporative Hilfskassenzwang« (1882.).

22) Obé ve pěkném spojení zvláště v referátě Reitzensteinově v pozn. 1. již citovaném.